

UDK: 070-053.5 (575.1)

Gulilola RAXIMOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: gulilolaraximova9@gmail.com

O'ZMU dotsenti, PhD D.Alinazarova taqrizi asosida

THE ROLE OF CHILDREN'S PRESS IN THE EDUCATION OF THE YOUNGER GENERATION

Abstract

This scientific article analyzes, on a historical and scholarly basis, the role and significance of children's press in the education of the younger generation during the period of 1945–1960. In the post-war years, newspapers and magazines intended for children functioned as an important component of the ideological policy implemented in society. The study reveals the functions of children's press in shaping moral and ethical values, patriotism, diligence, and civic education. In addition, the content-related and ideological characteristics of children's publications are examined using the example of the Uzbek SSR.

Keywords: children's press, education, younger generation, mass media, spirituality, patriotism.

РОЛЬ ДЕТСКОЙ ПРЕССЫ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация

В данной научной статье на основе историко-научного подхода анализируются роль и значение детской прессы в воспитании подрастающего поколения в период 1945–1960 годов. В послевоенное время газеты и журналы, предназначенные для детей, функционировали как важная составная часть идеологической политики, реализуемой в обществе. В исследовании раскрываются функции детской прессы в формировании духовно-нравственного, патриотического, трудового и гражданского воспитания. Также на примере детских изданий Узбекской ССР освещаются их содержательные и идейно-идеологические особенности.

Ключевые слова: детская пресса, воспитание, подрастающее поколение, средства массовой информации, духовность, патриотизм.

BOLALAR MATBUOTINING YOSH AVLOD TARBIVASIDAGI ROLI

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada 1945–1960-yillar oralig'ida bolalar matbuotining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va ahamiyati tarixiy-ilmiy asosda tahlil qilinadi. Urushdan keyingi davrda bolalar uchun mo'ljallangan gazeta va jurnallar jamiyatda amalga oshirilgan ideologik siyosatning muhim tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritgan. Tadqiqotda bolalar matbuotining ma'naviy-axloqiy, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va fuqarolik tarbiyasini shakllantirishdagi funksiyalari ochib beriladi. Shuningdek, O'zbekiston SSR bolalar nashrlari misolida ularning mazmunini va g'oyaviy xususiyatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: bolalar matbuoti, tarbiya, yosh avlod, ommaviy axborot vositalari, ma'naviyat, vatanparvarlik.

Kirish. Yosh avlod tarbiyasi har qanday jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda ta'lim muassasalari bilan bir qatorda ommaviy axborot vositalari, ayniqsa bolalar uchun mo'ljallangan matbuot alohida o'rin tutadi. Bolalar matbuoti nafaqat axborot manbai, balki tarbiyaviy va ma'rifiy institut sifatida ham faoliyat yuritadi. Bugungi globallashuv sharoitida bolalar ongiga ta'sir ko'rsatuvchi axborot oqimi keskin oshgan bir paytda, bolalar matbuotining maqsadli va ijobiy tarbiyaviy vazifalari yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois mazkur maqolada bolalar matbuotining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish maqsad qilib qo'yildi [1].

Asosiy qism. Ikkinchi jahon urushidan keyingi davr jamiyat taraqqiyotida murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan tavsiflanadi. 1945–1960-yillar oralig'ida sovet jamiyati oldida turgan muhim vazifalardan biri urush oqibatida shakllangan yangi ijtimoiy sharoitlarda yosh avlodni tarbiyalashdan iborat edi. Shu sababli davlat siyosatida yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash masalasi ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Shu bois mazkur maqolada 1945–1960-yillarda bolalar matbuotining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va funksiyalarini ilmiy jihatdan tahlil qilish maqsad qilib qo'yildi [2].

Mazkur davrda ta'lim muassasalari bilan bir qatorda ommaviy axborot vositalari ham muhim tarbiyaviy mexanizm

sifatida faoliyat yuritdi. Ayniqsa bolalar matbuoti yoshlarning ongini shakllantirish, ularni tinch hayotga moslashtirish hamda ijtimoiy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashda samarali vositaga aylandi.

Urushdan keyingi davr jamiyatda moddiy qiyinchiliklar, demografik yo'qotishlar va ruhiy iztiroblar bilan xarakterlanadi. Shu sharoitda yosh avlodni ijtimoiy hayotga moslashtirish va ularni kelajak quruvchilari sifatida tarbiyalash dolzarb vazifaga aylandi [3]. Shu nuqtai nazardan bolalar uchun mo'ljallangan gazeta va jurnallar davlat mafkuraviy siyosatini amalga oshirishga xizmat qiluvchi muhim kommunikativ maydon sifatida qaraldi. Bolalar uchun mo'ljallangan gazeta va jurnallar davlatning mafkuraviy siyosatini amalga oshiruvchi muhim institut sifatida qaraldi [4]. Urushdan keyingi sharoit bolalar matbuotining tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytirdi [5].

Ular orqali yosh avlod ongiga jamiyat uchun zarur bo'lgan ijtimoiy qadriyatlar singdirildi. Bolalar matbuoti sahifalarida halollik, mehnatsevarlik, jamoaviylik va kattalarga hurmat kabi axloqiy qadriyatlar muntazam targ'ib etildi. Tarbiyaviy mazmundagi hikoyalar, she'rlar va badiiy ocherklar bu jarayonda muhim didaktik vosita bo'lib xizmat qildi. Urush xotiralari hamda tinchlik g'oyalarning targ'ib qilinishi bolalarda Vatanga sadoqat, fuqarolik mas'uliyati va tarixiy xotirani shakllantirishga yordam berdi.

Shuningdek ishlab chiqarish jarayonlari, mehnat faoliyati va qishloq xo'jaligi bilan bog'liq mavzular bolalar nashrlarida keng yoritildi. Bu esa yosh avlodni mehnat jarayoniga hurmat ruhida tarbiyalashga xizmat qildi. Bolalar matbuotida hikoya, she'r, ocherk va publitsistik maqolalar asosiy janrlar sifatida qo'llanilib, tarbiyaviy g'oyalarni obrazli hamda tushunarli shaklda yetkazishga imkon yaratdi. Bolalar auditoriyasi uchun mo'ljallangan soddalashtirilgan til, obrazli ifoda vositalari hamda rang-barang janrlar yosh o'quvchilarning mazmuni oson qabul qilishiga yordam berdi. Janr va uslub xilma-xilligi esa bolalar matbuotining tarbiyaviy samaradorligini oshirdi.

Maktabgacha hamda kichik maktab yoshidagi bolalar uchun mo'ljallangan "G'uncha" jurnali bu borada muhim rol o'ynadi. Mazkur nashr sahifalarida bolalarning dastlabki axloqiy tushunchalari, ijtimoiy xulq-atvor me'yorlari va estetik didini shakllantirishga qaratilgan materiallar muntazam berib borildi. Bolalar matbuoti umumiy ma'noda bolalar va o'smirlar auditoriyasiga mo'ljallangan gazeta va jurnallar majmuasi bo'lib, ularning yosh, psixologik hamda pedagogik xususiyatlarini hisobga olgan holda tayyorlanadi. Tarbiya jarayoni esa shaxsning ijtimoiylashuvi, ya'ni uning jamiyatdagi qadriyatlar, me'yorlar va xulq-atvor modellari bilan tanishib, ularni o'zlashtirishi jarayoni bilan uzviy bog'liqdir. Shu sababli ommaviy axborot vositalari, xususan bolalar matbuoti, yosh avlodni ijtimoiy hayotga tayyorlashda

muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bolalar nashrlarida halollik, do'stlik, mehnatsevarlik hamda kattalarga hurmat kabi axloqiy qadriyatlar muntazam targ'ib etiladi. Mazkur jarayon badiiy hamda publitsistik janrlar orqali amalga oshiriladi.

Bundan tashqari bolalar matbuoti yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'usi, tarixiy xotira va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Ilmiy-ommabop maqolalar, ijodiy topshiriqlar hamda badiiy materiallar bolalarning tafakkurini rivojlantirib, ularning estetik didini boyitadi. Shu tariqa bolalar matbuoti yosh avlodning ma'naviy, axloqiy va intellektual kamolotiga xizmat qiluvchi ko'p funksiyali ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi.

Bolalar uchun mo'ljallangan soddalashtirilgan til va obrazli uslub yosh o'quvchilarning qabul qilish imkoniyatlarini oshirdi. Janr va uslub xilma-xilligi bolalar matbuotining tarbiyaviy samaradorligini ta'minladi.

"G'uncha" jurnali maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda dastlabki axloqiy va ijtimoiy tushunchalar shakllantirildi.

"Tong yulduzi" - bolalar va o'smirlar gazetasi jamoasi: dastlabki tarkib va 2024-yil jamoasi

"Tong yulduzi yoritgan olam" birinchi kitob Toshkent – 2024

"G'uncha" jurnali maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar uchun mo'ljallangan bo'lib, unda dastlabki axloqiy va ijtimoiy tushunchalar shakllantirildi.

Bolalar matbuoti - bu bolalar va o'smirlar auditoriyasiga mo'ljallangan, ularning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda nashr etiladigan gazeta va jurnallar majmuidir. U tarixan ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarni bajarib kelgan.

Tarbiya jarayoni shaxsning ijtimoiylashuvi bilan bevosita bog'liq bo'lib, OAV ushbu jarayonda muhim kommunikativ vosita hisoblanadi. Bolalar matbuoti orqali axloqiy me'yorlar, ijtimoiy qadriyatlar va xulq-atvor modellari shakllantiriladi. Bolalar matbuoti tarbiya tizimining muhim tarkibiy qismi bo'lib, yosh avlodni ijtimoiy hayotga

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bolalar matbuotining shakllanishi, rivojlanish bosqichlari va uning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni masalasi turli davrlarda o'zbek hamda rus tadqiqotchilari tomonidan o'rganilgan. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar asosan milliy matbuot tarixini o'rganish, bolalar jurnalistikasi rivojlanish jarayonlarini tahlil qilish hamda bolalar nashrlarining tarbiyaviy funksiyalarini aniqlashga qaratilgan. O'zbek matbuoti tarixiga bag'ishlangan

tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Bolalar nashrlarida halollik, mehnatsevarlik, do'stlik, kattalarga hurmat kabi axloqiy qadriyatlar muntazam targ'ib qilinadi. Bu jarayon badiiy va publitsistik janrlar orqali amalga oshiriladi. Bolalar matbuoti yosh avlodda Vatanga muhabbat, tarixiy xotira va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy-ommabop maqolalar, ijodiy topshiriqlar va badiiy asarlar bolalarning tafakkurini va estetik didini rivojlantiradi.

Bolalar matbuoti ko'p qirrali tarbiyaviy funksiyalari bilan yosh avlodning har tomonlama kamolotiga xizmat qiladi. Turli tarixiy davrlarda bolalar matbuoti jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanib, tarbiyaviy vazifalarini yangicha mazmun bilan boyitib kelgan.

fundamental tadqiqotlar orasida B. Qosimovning ilmiy ishlari muhim ahamiyatga ega. Uning "O'zbek matbuoti tarixi" asarida milliy matbuotning shakllanish jarayoni, uning bosqichlari hamda ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan o'zaro bog'liqligi tizimli ravishda yoritilgan. Muallif matbuotning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda uning ma'naviy-ma'rifiy funksiyalariga alohida e'tibor qaratadi. Sovet davri matbuoti faoliyatiga bag'ishlangan tadqiqotlarda bolalar nashrlarining ideologik va tarbiyaviy vazifalari keng yoritilgan. Jumladan, "O'zbekiston SSR

matbuoti tarixi” kabi ilmiy manbalarda bolalar gazeta va jurnallari sovet mafkuraviy tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotlarda bolalar matbuoti yosh avlodni kommunistik g'oyalari ruhida tarbiyalash vositasi sifatida talqin etilgan. Rus olimlarining ilmiy izlanishlarida ham bolalar matbuotining ijtimoiy va pedagogik funksiyalariga katta e'tibor qaratilgan. Xususan, bolalar jurnalistikasi tarixiga oid tadqiqotlarda bolalar uchun mo'ljallangan nashrlarning jamiyat madaniy hayotidagi o'rni, ularning pedagogik ahamiyati hamda yosh avlod dunyoqarashini shakllantirishdagi roli ilmiy asosda tahlil qilingan. O'zbekiston tarixshunosligida urushdan keyingi davr madaniy hayoti va yoshlar tarbiyasiga bag'ishlangan tadqiqotlar ham muhim ahamiyatga ega. A. Saidov va boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlarda urushdan keyingi davrda madaniy-ma'rifiy institutlarning, jumladan matbuotning yosh avlod tarbiyasidagi o'rni ochib beriladi. Mazkur tadqiqotlar yoshlarni ijtimoiy hayotga tayyorlash jarayonida matbuot muhim kommunikativ vosita bo'lganini ko'rsatadi.

Zamonaviy ilmiy izlanishlarda esa bolalar jurnalistikasining tarixiy tajribasi va bugungi transformatsiyasi o'zaro qiyosiy tahlil qilinmoqda. Tadqiqotchilar bolalar

matbuotining raqamli media sharoitidagi rivojlanish jarayonlari, uning pedagogik hamda kommunikativ funksiyalarining yangilanishi kabi masalalarga alohida e'tibor qaratmoqda. Shu bilan birga mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bolalar matbuotining umumiy tarixiy rivojlanish jarayonlari yetarli darajada o'rganilgan bo'lsa-da, 1945–1960-yillar kesimidagi bolalar nashrlarining tarbiyaviy funksiyalarini kompleks tarixiy tahlil qilish masalasi hali ham dolzarb ilmiy muammo sifatida saqlanib qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan ushbu davr bolalar matbuotining yosh avlod tarbiyasidagi o'rni va ahamiyatini tarixiy-retrospektiv tahlil qilishga qaratilgan.

Tahlil va natijalar. “G'uncha”[6], “Gulxan”[7], “Tong yulduzi” kabi nashrlar yosh avlod tarbiyasida muhim rol o'ynab kelmoqda. Milliy bolalar matbuoti tajribasi uning tarbiyaviy salohiyati yuqori ekanini ko'rsatadi. Raqamli axborot vositalari sharoitida bosma bolalar matbuoti yangi shakl va uslublarni izlashga majbur bo'lmoqda. Mazmunan boy, pedagogik jihatdan asoslangan materiallar yaratish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Zamonaviy sharoitda bolalar matbuoti o'z tarbiyaviy funksiyalarini saqlab qolish uchun yangilanishga muhtoj.

Nashr nomi	Nashr turi	Auditoriya	Asosiy mazmun yo'nalishi	Tarbiyaviy yo'nalish	Mafkuraviy xususiyat
G'uncha	Jurnal	Maktabgacha va kichik yosh	Hikoya, she'r, ertak, rasmlar	Axloqiy tarbiya, odob-axloq, kattalarga hurmat	Soddalashtirilgan shaklda sovet qadriyatlarini singdirilgan
Gulxan	Adabiy-badiiy jurnal	O'rta maktab yoshidagilar	Badiiy asarlar, ocherk, ijodiy ishlar	Estetik did, ma'naviy dunyoqarash, vatanparvarlik	Ijtimoiy faol shaxs modelini shakllantirish
Tong yulduzi	Gazeta	Maktab o'quvchilari	Maktab hayoti, yangiliklar, reportaj	Fuqarolik tarbiyasi, jamoaviylik	Sovet mafkurasini va pioner g'oyalari targ'ibi
Пионер	Umumittifoq jurnali	O'rta va katta yosh	Qahramonlik, ishlab chiqarish, yoshlar harakati	Vatanparvarlik, mehnat tarbiyasi	Kommunistik mafkura va ittifoq miqyosidagi birlik
Yosh leninchi	Gazeta	O'smirlar	Ijtimoiy-siyosiy mavzular, maktab faoliyati	Siyosiy ong, fuqarolik mas'uliyati	Lenincha g'oyalari va partiyaviylik tamoyillari

Bolalar matbuoti yosh avlod tarbiyasida muhim ijtimoiy institut sifatida namoyon bo'ladi. U orqali axloqiy, ma'naviy, vatanparvarlik va intellektual tarbiya izchil amalga oshiriladi. Tarixiy tajriba va zamonaviy ehtiyojlar bolalar matbuotining tarbiyaviy ahamiyati doimo dolzarb ekanini ko'rsatadi.

“Gulxan” adabiy-badiiy nashr sifatida bolalarning estetik didini va ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishga xizmat qildi. “Пионер” [8], “Yosh leninchi” [9] kabi nashrlar maktab hayoti va jamoatchilik faoliyatini yoritib berdi. O'zbekiston SSR bolalar matbuoti yosh avlod tarbiyasida muhim ijtimoiy institut bo'lib xizmat qildi [10].

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, 1945–1960-yillarda bolalar matbuoti yosh avlod tarbiyasida muhim mafkuraviy va ma'rifiy institut sifatida faoliyat yuritgan. Urushdan keyingi davrda bolalar uchun mo'ljallangan nashrlar orqali axloqiy poklik, mehnatsevarlik, jamoaviylik, vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyati kabi qadriyatlar izchil targ'ib etilgan. Xususan, G'uncha, Gulxan, Tong yulduzi kabi nashrlar mazmunan boy va tarbiyaviy jihatdan yo'naltirilgan materiallari bilan ajralib turgan.

Shu asosda quyidagi takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiq:

bolalar matbuotining tarixiy tajribasini zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirish;
arxiv manbalari asosida sovet davri bolalar nashrlarini chuqurroq ilmiy tahlil qilish;
raqamli platformalarda bolalar uchun sifatli, milliy qadriyatlariga asoslangan kontent yaratishni kengaytirish;
bolalar jurnalistikasini ixtisoslashgan ilmiy yo'nalish sifatida rivojlantirish.

Umuman olganda, bolalar matbuoti tarixiy tajribasi bugungi kunda ham yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda muhim nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. 1945–1960-yillarda bolalar matbuoti yosh avlod tarbiyasida muhim va ko'p qirrali rol o'ynadi. Urushdan keyingi davrda bolalar nashrlari orqali axloqiy, ma'naviy, vatanparvarlik va mehnat tarbiyasi izchil amalga oshirildi. O'zbekiston SSR misolida olib borilgan tahlil bolalar matbuotining jamiyat ma'naviy hayotidagi strategik ahamiyatini yaqqol ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

- Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent, 2008.
- Qosimov B. O'zbek matbuoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 2008.
- O'zbekiston SSR matbuoti tarixi. – Toshkent, 1985.
- Sovet davrida bolalar matbuoti. – Moskva, 1980.
- Saidov A. Urushdan keyingi O'zbekiston madaniy hayoti. – Toshkent, 1978.
- “G'uncha” jurnali (1945–1960-yillar sonlari).
- “Gulxan” jurnali (1945–1960-yillar sonlari).
- “Пионер” jurnali (1945–1960-yillar sonlari).
- “Yosh leninchi” gazetasi (1945–1960-yillar sonlari).
- Алиязарова Д.В. Рахимова Г.З. Детская журналистика в Узбекистане: история и современность. Материалы международной научно-практической конференции “Мирзо Улугбек – великий учёный мыслитель и государственный деятель”. – Ташкент, 25 апреля 2023 года. - С. 206-211.